

კავშირსახის ციხიაგორისა აღმოჩენილი ზიარსახლიანი
 ხარაგის ძალაშემსახური გამოცემის დაცვის

კასპის რაიონის არქეოლოგიურმა ექსპედიციამ (ხელმძღვანელი გ. ცეიტიშვილი) 1974 წელს სოფელ კავთისხევის ტერიტორიაზე მდგრადი „ციხიაგორის“ ანტიკური ხანის სატაძრო კომპლექსის გათხრების დროს № 10 ოთახში გამოავლინა ზიარსახლიანი ხარაგის კირიკის ქანდაკება, რომელიც მიჩნია კაპიტელად. იგი ანალიზის პოლუობს აქემენიდური ხანის სპარსეთის ქალაქების პერსეპლიისა და სუზის სასახლეში აღმოჩნილ კაპიტელებთან. აღნიშნული ძეგლის აღმოჩნამ სხვა მასალებთან ერთად ახლებურად დააყნა ქართველი ტრმების აქემენიდური ხანის სპარსეთის ურთიერთობის საკითხი, ერთოდ, გამოითქვა მოსაზრება, რომ ქართლი — იმერია სპარსეთის XVIII სატაძლიში შემავალ პოლიტიკურ ერთეულს წარმოადგენდა არტარქესერქს I-ის (დვ. 462—424 ნ) მეფობის ხანიდან².

უკანასენელ ხანს არქეოლოგმა ი. გაგოშიძემ გამოთქვა მოსაზრება, რომ კავთისხევის ციხიაგორაზე აღმოჩნილი აქემენიდური ტიპის კირქვის სკეტის თავი, მოზრების ორმაგ პროტომას ნარმოადგენს. მაგრამ იგი გახსვავდება რეალური თუ ფართსტური ცხოველების ყველა ანალიზური ირანული კაპიტელებისაგან. კავთისხევის მოზრები (ი. გ.) მშევიდი და საყვარელი ბორჯლებია, რომელიც ერთგვარი გაოცებითაც კი შემოვცურებენ და არა მდევნებარე მხეცები, რომელიც ცნობილია სუზისა და პერსეპლიის სასახლებიდან და მათი დანიშნულება აქემენიდთა მსოფლიო იმპერიის ურყევე ძლიერების პროვალამაცია იყო. მასევ შესაძლებლად მიაჩინა, კავთისხევური კაპიტელის მეორადი გამოყენება საკურთხევლად. ციხიაგორას კომპლექსს იგი ცეცხლის კულტზე აგებულ ტაძრად მიიჩნევს და ამიტომ მისი აზრით გასაგებია აյ ტემენიდური ტიპის სკეტის თავის აღმოჩნენა. ქანდაკების სემანტიკურმა შესხავლამ დაგვანახა, რომ ციხიაგორას მოზრების ორმაგ პროტომას არავითარი საერთო არა აქტიულთან, რადგან ქანდაკების ზედა ნანილი (ზურგი) არ შეესაბამება კაპიტელისათვის წაყენებულ მოთხოვნებს. გარდა ამისა სპარსეთში აღმოჩნილი სკეტისთვის ზრდადასრულებულ ხარებს წარმოადგენენ. მათი დიდი რეები მიგვანიშნებენ აქემენიდთა ძლიერებასა და მრისისანებაზე. ციხიაგორის ხარების პოზა უფრო სხვანარია. მკურდისაკენ მკეთრად დახრილი ყბა, თავი წინ წამონეული პეტარა რეებით, შზარდი ხარის შინაგანი ძლიერების გამომოცემას ემსახურება. ამასთანავე ციხიაგორას ხარების ორმაგი პროტომა არ ატარებს მისი მეორადი გამოყენებისა თუ გადაეკურდის ნიშანს. იგი როგორც ჩანს, თავიდან გამიზნული იყო ლუთაებად.

ციხიაგორაზე ხარის დამსახურეული სკულპტურა აღმოჩნილ იქნა კომპლექსის უკანა მხარეზე არსებული ტალანის ფორმის მქონე (18×4,5 მ) ოთახის ჩრდილო დასავლეთ კუთხეში. საყურადღებოა ის გარემოება, რომ პედესტალი ან სკეტის მსგავსი ნაგებობის ნაშთი, რომელზე-დაც შესაძლებელი იქნებოდა მისი აյ დგომა, ოთახში არ დადასტურებულა. ჩვენ მიგვაჩინა, რომ აღნიშნული სკულპტურა თავის დროშე უნდა

მდგარიყო სატარიო კომპლექსის წინ მდებარე ეზოში არსებულ 2 მ სიმაღლის კვარცხლბეჭე. ეს უკანასკნელი ნარმოადგენს ქვის შროალი წყობით ხავები კვადოატულ სუეტს თარიღულიც აღმართულია ცუსტრალური დარავაზე და შესასვლელის ხის. ჩავას ვარაუდ სულტანის თავდაირველი აფგანებული იმპერიის ბარიობის ძეგლები ერთი საგულისმინ ფაქტი. საერთო შეძლევებია: სვეტი — კვარცხლბეჭე ადგილის სამადა და იასოსხეულიანი ხაოვების ქადაგების სიგრძე ურთიერთობის ეთაშვება. ეს წომები ასეთია: 1,60 = 1,60 მ.

აევე გვიძდა უცხაიისოთ, მომ აღითხული სვეტის თავშე და შის გარშემო ცეცხლის ან რაირე სხვა საკულტო ნიიბის კვალი არაა ფიცხირებული. თუ კი ხარების სკულპტურული გამოსახულება შართლაც იდგა ჩვენს შეიქმითთებულ აღგილშე, იარი რა უნდა გამოიწვია შისი ბოსველია ძორითადი საკულტო დარააზის უკან? აქ, ფიცხრით, ერთი შესაძლებლობის დაშვება შეიძლება. მტრის ბეჭმეულის საფრთხის შოახლოებისას საკულტო გამოსახულება, ჩას სასხრაფლ შოხსხეს თავისი აღგილიდან და გადაშალვის მიზნით ძეგლაბეს იმ ოთახი, სადაც იგი აშებად აღიმოჩნდა.

ამჯერად გვიძდა ცეცხლოთ საკითხს იმის ესახებ, თუ რა უნდა შეცვალდეს ზიარსხეულიანი ბარების (თბოეთის) ქახდაკეთა სესანტიკერად, მოსთვალიც დავაფილოდება მცირეოდები ექსკურსია მველი შეუაძლინარეთის რელიგიური ახთეოთის სტრუქტურასი.

შეუაძლინარული ეპოხის იმედვით დედამიწის ლუთაება ენქი შეეგება განთიადშე მარდუქის გაძოჩნას, ამსუს სიღრძიდათ, რომელიც, ესაძლოა, შისი დედის საძოა ახ ეკვსებელი. იმის ღმერთი შაოდუკის საზით აშოდის, იგი უთივურსაბური ლუთაების შაპაშის კოსმოგონიური ჰიპოსტასია, მისი სახელი ამარ უთუ რუმერულად „მზის ხბოს“ ნიმზაეს. კოსმიური მზე თავის პირველ ამოსელაშვე ნინასნარ გზავნის ნაშიერს — ხბოს, რომელიც განასახიერებს მის სიქაბუკეს. იგი მზარდია, მას ვერავითარი ძალა ვერ ბეზღუდავს, აშოდის აპოდავალი, დაუღლელი ბზე, ყოველ დილით მაგიურ ალიტერაციული დაძახილით — შარ ზაპში, შამშუ შარა მე „ძეო მზისა, მზეო ცისა“.

შეუმერული პიკტოგრამებით მზის ზოომორფული ამოსელა გამოისახება ძეგლებებისაირად: სეემატურად დახატულია იოსელი, რომლის თავშე ხაყოფის ხეა ამოზრდილი. ბოსლის ურთიერთსანინაბამდებელი მხარეზე თავი აევთ გამოყოფილი ხბოებს. სახლი-ბოსელი მათთვის ზიარისხეულია. ზოგჯერ ხე გამოსახულია ზიარსხეულიანი ხარების სახით, მათ ზემოთ კი ხით შებღავის პორინონტს!

საყიდვულოდ ცნობილია შეუმერულ-აქადური რელიგიური პანთეონის გავეხება და გავრცელება მახლობელ აღმოსავლეთის ევფენებში, ბათ შორის ელამის ტერიტორიაზე, სადაც აღგილობრივ ლუთაებითან ერთად თაყვანს სცემდნება შაბაშს, სისს, იძარას და სხვა. ძვ. წ. VIII-VII საუკუნეში ელამის ტერიტორიაზე დასახლებული ირანული მოდგომის ტომები განიცდიან, როგორც შეუაძლინარულ ლუთაებათა, ისე სხვა კულტურულ გავლენას.

აქემენიდურ ხანაში სპარსეთის სამეფო კარზე თაყვანს სცემდნენ აპურამაზდას კულტს. ავესტას მიხედვით იგი სათავეში უდგას კუთილ სულებს და ეპრძევის ბორიტ ძალებს, კერძოდ დევებს და მათ ნიხამიღოლი: ახგრო-მანიუსს. მიჩნეულია, რომ აპურამაზდა, ანგრო-მანიუსი და დევი ძველი სატომო ლუთაებებია, ამათგან დევები მომთაბარე ტომების, ხოლო აპურამაზდა ბინადარი, მინამიოქმედი ტომებისა. პირველი აქემენდების კოროსის, კამბისის, დარიოსისა და ქსერქსეს დროს აღიარებდნენ მხოლოდ

Скульптура быков с единным туловищем.

აპურამაზდას კულტს. ამასთანაც არ უგულებელყოფდნენ სხვა დამორჩილებულ ხალხთა ღვთაებებსაც. აღნიშნული მეცნიერი აპურამაზდას შემდეგ ყველაზე მეტ პატივს მოაგვებდნეს ბაბილონულთა ძზის ღვთაებას მარდუქს, ისინი ბაბილონის მეტობის ინვენტარულას მარდუქის ხელიდან იღებდნენ. შესაძლებელია ბაბილონელთა ძთავარი ღვთაების — მზის ღმერთის აღიარებამ და შისი აქეშენიდური სამეფო ხელისუფლების დამცველის როლში აყვანამ, გარეველად შევიტრივა ირანელ მოსახლეობაში ყველაზე პოპულარული, მზის ღვთაება შითრა, რომელსაც საწყისი ძველ ინდურ-ვედურ რელიგიაში აქვს. შითრა მზეჭაბუკია, რომელიც იცავს კაცობრიობას ბორიტებისაგან და მისი შემწეობით საბოლოოდ სიკეთე ზემობს. როგორც ვხედავთ შითრა თავის შინაარსით მარდუქის ორუელია. საკვებით დასაშვებია, რომ სპარსეთის სამეფო კარზე მითრამ განიცადა მარდუქის გავლენა. ასეთი გავლენისათვის რამე დაბრკოლება არ არსებობდა, თუნდაც იმ თვალსაზრისით, რომ თრივე ამ ღვთაებას ურთიერთანალოგიური ნარმოშობა გააჩინიათ; ავესტას მიხედვით მითრა აპურამაზდას ჰიპოსტასია, ხოლო მარდუქი შუმერული ღვთაების უთუს, იგივე შამაშის შეილია.

ძ. ნ. 480 წლიდან ქსერქსეს მიერ ბაბილონის სამეფოს გაუქმების, ესაფილის ტაძრიდან მარდუქის ქანდაკების გამოტანისა და დამცირების შემდეგ თანდათანობით ადგილი აქვს აპურამაზდასთან ერთად ადგილობრივი ღვთაებების მითრასა და ძაპიტას კულტების ხელისუფლების დამცველად გამოცხადებას, რაც იურიდიულად გაფორმდა არტარქესერქსე II-ის

(დვ. ტ. 405-358 ნწ) დროს. იგი დაპყრობილ ქვეყნებში აპურამაზდას კულტურული ცურავიდ სავალდებულოდ აცხადებს ანაპიტასა და მითრას კულტებს, ხოლო ბოროტი სულები — დევებში გაერთიანებულ იქნა დაპყრობილი ხალხებისა და ტორთა ლეთაებები.

ძვ. ნ. 7 საუკუნის : ნახევრიდან აღმოსავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე ადგილი აქეს სპარსული კულტურის ელემენტების შემოსვლას. ეს დასტურდება ყაზიერის, ახლლორის, სინწარის, ვარის მდიდრული ინვენტარის შეძლევით მასალებით, როგორიცაა თასები, ზურგძეზებილი სამაჯურები, დადგემები და სხვა. თუმცა აღნიშნული ნივთების გარკვეული ნანილი ადგილობრივი წარმოებისაა, მაგრამ მათიც სპარსული ხელოვებისა და კულტურის ფიფი მონანილეობა უცილობელია. ამავე პერიოდს მიეკუთვნება სპარსული შეთუნების ნიმუშების, კურძოდ, ჩაიდონისებური ხელადების, ძირნვეტიანი ქილების,, ქვის ჯაშებისა და ირააზული ხელოვების სხვა ხიმუშის გავრცელება საქართველომაც. მენიშნება სპარსულ-ასურული არიტეტურული დეტალების დამონიმებაც. ეს ვლინდება ციხიაგორის სატაძრო კომპლექსის აღმოსავლეთ მხარეზე, გადავწის გარეთ, ალიზით ნავები ოთხკუთხა კოშების მაგალითზე. როგორც დავინახეთ აღნიშნული ფაქტები ნათელს დღის სპარსული კულტურის გავრცელებას აღმოსავლეთ საქართველოს საზოგადოების ყველა ფეხაში და ცხოვრების ყველა სფეროში. საერთო მოვლენებისა ერთად, ჩასა, ადგილი პერიდი სპარსული ლეთაებისა და კურძოდ, მითრას კულტურის გავრცელებას იძერია-ქართლის ტერიტორიაზე. ამას ნათელ მაგალითს, ჩვენის აზრით, ირანელ ლეთაებათა სახელზე აგებული საკულტო ცენტრი — ციხიაგორის სატაძრო კომპლექსი წარმოადგენს, სადაც აღმოჩენილ იქნა ზიარსხეულიანი ხარების (ხბოების) ქანდაკეც. იგი როგორც სეულპტურული ნამუშევარი, ზოგადად მგაეს სუზაში აღმოჩენილ კაპიტელებს, ძაგრის მკვეთრად განსხვავდება მათგან. ჩვენ ვთვლით, რომ ციხიაგორის ზიარსხეულიანი ხარების (ხბოების) ქანდაკების მთავარი დანიშნულება იყო მითრას კულტის შინაარსის ზომომორცული გადაწოცება რომელსაც საფუძვლად დაედო ლეთაება მარტივების ერთ-ერთი ბაბილონური გამოსახულება ზიარსხეულიანი ხარების სახით.

აღნიშნული საკულტო ძეგლი და სხვა მასალები, რომელიც ჩვენ ზემოთ მიეკუთვთ, გვაძლევს საშუალებას, რომ გამოვთქვათ მოსაზრება აქემინიდური სპარსებრის ხელებისა და ქართლ-იბერიის ტერიტორიაზე ძვ. ნ. 7 საუკუნეში, კურძოდ, არტარქესერქეს 1-ის (ძვ. ნ. 462-424 ნწ) მეფობის ხანაში. აღნიშნულმა ფაქტები თავისი ასახვა პოვა „ქართლის ცხოვრებაში“ მოხსენებულ ბარამ ანუ ბაბაშან არდაშირის — არტარქესერქეს 1-ის შესახებ ცნობაში, სადაც ნათევამია: „მაშინ ქართველი მოხარე იყენებს მისდავე“, მითრას კულტის გავრცელება იძერიას ტერიტორიაზე მოსალოდნელია სწორედ ძვ. ნ. 405-358 ნწებში არტარქესერქეს 11-ის დროს. როდესაც აპურამაზდასა და ანაპიტასთან ერთად სავალდებულოდ გამოცხადდა მითრას კულტის გავრცელება დაპყრობილ ქვეყნებში, ხოლო ადგილობრივი ლეთაებები ბოროტი სულებთან — დევებთან იყვნენ გაიგივებული და დამხობილი. საყურადღებო ფაქტია, რომ ციხიაგორის სატაძრო კომპლექსის აშენების თარიღი ემთხვევა, არტარქესერქეს 11-ის მიერ გატარებულ რელიგიურ რეფორმას და ამასთანავე საინტერესოა ის გარემოება, რომ ციხიაგორასთან დაკავშირებით ხალხში შემდეგი გამომცემა შემორჩენილი: „ციხიაგორაზე მიწაში დევები ჰყავთ დაბმულოთ“, ვლიერობთ, დევებში ადგილობრივი ლეთაებებია საგულვებელი, ხოლო მათზე გაბატონებულია მითრას კულტი.

აღნიშნულ პრობლემასთან მიმართებაში, საყურადღებოა სამატლოს

არქეოლოგიური კომპლექსის აღმოსავლეთ ნაწილში (სამადლო ზღვა) აღმოჩენებული ითხეულთა კოშკისებური ნაგებობა, რომელსაც არქეოლოგი ი. გაგოშიძე ძვ. ნ. VI-IV სს. ათარილებს. იგი მას აქემენიდური ხუმისტიკური ძლვრების ერთ-ერთ გამოხატულებად მიაჩინია ჩვენს ქვეყანაში. მაგრავა შიძის მიერ განსაზღვრული იქნა ითხეულთა კოშკისებური ნაგებობის ფუნქცია, რომ იგი ნარმოადგენს ირანული არელიგიის „ცეცხლის შსახურების აღგიღს“. ჩვენ ვჟირობოთ, რომ აღმოსავლეთ საქართველო სპარსეთის XVIII სატრიპაქი გაერთიანდა არტარქესერქეს II-ის დროიდან და უეჭველია ამ დროიდან უნდა შექმნილიყო სამადლოს ითხეულთა კოშკისებური ნაგებობა „ცეცხლის ულტის მსახურების ადგილი, რაც სავსებით ბუნებრივია ნინ უნდა უსწოდდეს აქემენიდების (არტარქესერქეს II-ის ფროს) მიერ მითრის ღვთაებრიობის რესტავრაციის სახელმწიფო დოხეზე“.

გამომდინარე ზემოაღნიშნულიდან, სპარსეთის იმპერიამ აქემენიდების ხანაში შექმნა ადრე სრულიად უცნობი, ფართო საერთო და პოლიტიკური სისტემა, რამაც გამოიწევა მახლობელი აღმოსავლეთისა და მის პერიფერიებში, მათ შორის აღმოსავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე მცხოვრები ტომების სავაჭრო-ეკონომიკური დაწინაურება. ადგილობრივი სამიმოსელო გზების სპარსეთის საერთო-საერთაშორისო გზების სისტემაში წართვა. ამას შედეგად მოჰყვა ქვეყნის მმართველობის სისტემის „ხევის ინსტიტუტის“ უარყოფა, მისი უკონიმიკური საფუძვლის დროებით შექრება. ყოველივე ამინ განსაზღვრა ახალ საერთო გზებზე, კურძოდ მტკურის ხეობაში, ქალაქებისა და საქალაქო ცხოვრების აღმოცენება.⁷

¹ Г. ცქინიშვილი. Результаты работ на «цихна-гора». Полевые археологические исследования в 1974 г. Тб., 1976, стр. 61.

² ჭ. გვირაძე, წილელების ტრანისის განების შესახებ სიქართველოში, სისტემითი კულტური VII თბ. 1977, გვ. 313-315. მ. დ. რ. გ. ცქინიშვილი. Результаты работ на «цихна-гора» (1971—74 гг.). Краткие сообщения 151. Античные памятники Колхида и Иберии М., 1977, стр. 87.

³ ი. გაგოშიძე, დედოფლის მისაცვლის სატაძრო კომპლექსის 1976-1977 ნ. არქეოლოგიური გათხრების ანგარიში. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის არქეოლოგიური ექსპედიციები VI თბ. 1978, გვ. 66. ციხისაკონისა და ტაძრის ეზოში მდებარე კვარჩხლების ცეცხლის ღვთაების ადგილად მიჩნევა უფრო აურე გამოთქმული იყო ძეგლის არქეოლოგიური შესწავლის ხელმძღვანელის მიერ.

⁴ ზ. კერიძე, შუამდინარეული მოსოლება, თბ. 1976, გვ. 88-90.

⁵ დ. მუხრანიშვილი, ხოცევის ჩამისახლარის არქეოლოგიური მასალა თბ., 1978, გვ. 90-95

⁶ ჯ. გვეტაძე დასახ. ნაშრომი, გვ. 313. ქართლის ცხოვრება. გვ. 16.

⁷ ჯ. გვეტაძე დასახ. ნაშრომი გვ. 315; ხვდ, როგორც ეკონომიკური და პოლიტიკური ერთეული არ ისრობა მიზი კონსერვატორულ ბუნების გამო და დიდიანს ინარჩუნებს თავის სალუქელებს. ჩან ანტიკური ხანის ქალაქებისა და საქალაქო ცხოვრების მოშლის შემთხვევაში იჩინა თავი და შექმნა ფინანსური ურთიერთობის (კარნაკუტილი ნატურალური მეურნეობის) საფუძველი.